

Türkiye’de Gayrimüslimler ve Azınlık Politikaları

Orhan Kemal Cengiz

Hukukçu-Yazar, İnsan Hakları Gündemi Derneği Başkanı

Liberal Düşünce, Cilt 14, Sayı: 55, Yaz 2009 S.: 155-161

Din özgürlüğü açısından, Türkiye’nin durumunu anlamakta “zulümde eşitlik” kavramı anahtar bir öneme sahiptir. Bizde ‘haklarda eşitlik’ yoktur; ‘zulümde eşitlik’ vardır. İki gündür beyaz, Müslüman ve Sünnî şeklinde kimlik tanımlamaları yapılıyor. Devletin kafasındaki Sünnî tanımının sadece Cuma namazı kılan arada raki içen ve eşi açık giyinen şeklinde olduğunu düşünüyorum. Resmî tahayyülün sınırları dışına çıkan herkes “devletli” zihniyet açısından bir tehdittir. Tehdit olarak görüldüğü için onlar, eşit derecede zulümle karşılaşır. Devletin hepimizi zulümde eşit kıldığını maalesef kavrayamamakta, bizde yaratılan körlük hâlini maalesef içselleştirmiş bulunmaktayız.

Bu ülkede herkes sistemin mağduru durumundadır. Herkes sistemden şikâyet etmekte ve mağduriyetini ifade etmektedir. Sistem bütün kimliklere baskı ve zulüm uygulamakta çok âdil davranıyor.Ülkemizdeki mağduriyet hâlini aklımız kadar kalbimizle de kavramalıyız. Bu ülkede Müslümanlara bugün ne olduğunun cevabı, geçmişte gayr-i Müslimlere ne yapıldı sorusunun cevabında gizlidir. Bu soruların cevaplarına aklımızı ve kalbimizi birlikte açmalıyız, çünkü gerçek kavrayış ancak iki-şeyle mümkündür. “Mademki Ermeni’sin, istemeden vermelisin” sözünü bir Ermeni duyduğunda ne hisseder? Ortaokulda arkadaşlarının böyle bir laf ettiğini düşünen Ermeni çocuğunun içinde nasıl yaralar açılır? Okul kapısından geri döndürülen başörtülü kızın ne hissettiğini kalbimizle anlayabilirsek o zaman gerçekten çok önemli bir adım atacağız. Bunları yüreğimizle anlayabiliriz, bunları sadece teorik olarak anlamaya çalışmak yeterli değildir. Meselenin bütün özü, empati kurabilmektir.

Apartheid dönemi Güney Afrika'sında olduğu gibi, Türkiye'de de muteber vatandaş kimliğine sahip küçük bir azınlık bulunmaktadır. Bu muteber azınlık dışında kalan herkes zenci kabul edilmektedir. Biz, biraz da kim daha zenci şeklinde zencilik yarışması yapıyoruz. Obama, ABD başkanı seçildikten sonra ülkemizde de "Türkiye'de Obama kimdir?" şeklindeki sorunun cevabı arandı.. Kürt müdür? Doğru, Kürt de Obama'dır, ama sadece o değildir. Türkiye'nin Obama'sı Ermeni'dir; Protestan'dır, türbanlı kadındır, Alevîdir. Kısacası bu ülkede neredeyse hepimiz Obamalaştırılmış daha doğrusu zencileştirilmiş bulunmaktayız.

Bu ülkenin zencileri olarak hepimizin, yüreğini birbirine açması ve empati kurması gerekmektedir. Şimdi Türkiye'nin azınlık politikasına dair çözümlememi sunmak istiyorum.

Türkiye'nin Bir Azınlık Politikası Var mıdır?

Türkiye'nin çok net bir azınlık politikası olmasına rağmen, çeşitli nedenlerle bu politikayı tam olarak göremiyor ve kavrayamıyoruz. Türkiye'deki dinî azınlıkların sayılarının günümüzde çok azalmış olması ve sürekli gözlerimizin önünde olmamaları gibi nedenlerden dolayı belki bu politikayı net olarak göremiyoruz.

Türkiye'deki azınlıkların tarihinin bir "korkunun tarihi" olduğunu kavramak Türkiye'nin azınlık politikasını anlamak açısından çok önemlidir. Kendilerini çok sınırlı bir şekilde ifade eden azınlıklar, ancak can yakıcı bir problemle karşılaştıklarında o problem bağlamında düşüncelerini gündeme getirmeye çalışıyorlar. Mallarına ve vakıflarına el konulduğu zaman, canlarının yandığını ifade etmeye çaba gösteriyorlar. Ancak gayr-i Müslimlerin sorunlarını kavramada ve ifade etmede yeterli olduklarını ve geliştiklerini söylemem maalesef mümkün gözükmemektedir.

Azınlık Politikasının Unsurları

Türkiye'nin azınlık politikasını anlamak için dört ana kavram ışığında analizler yapacağım ve en son bu kavramlar çerçevesinde Türkiye'nin azınlık politikasının bir formülasyon şeklinde ifade edeceğim. Aslında gayrimüslimler söz konusu olduğunda Türkiye'nin çok net bir azınlık politikası var. Bu politikaları anlamak için benim bazı kavramlarım var. Gelin ilk önce bu kavramalara bakalım:

-FAIT ACCOMPLI

-OTOMATİK PİLOT

-BİLİNÇ DIŞI

-İTTİHATÇI SÜREKLİLİK

Yukarıdaki unsurları bir araya getirdiğimizde Türkiye'nin azınlıklardan kurtulmak yönündeki politikası net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu politikanın muh-

tevasında hangi unsurların olduğunu ve bu politikanın azınlıklardan kurtulmaya doğru nasıl gittiğini örneklerle açıklamaya çalışacağım.

Fait Accompli (Ebedî Oldu Bittilik)

Bir strateji terimi olan *Fait Accompli*, savaş veya iki grubun mücadelesi bağlamında kullanılır. Bu bir savaş da olabilir ya da iki grubun mevzi elde etmesi anlamındaki bir mücadele de olabilir. *Fait Accompli*'nin özü şudur: Taraflardan bir tanesi yani agresif taraf, pasif tarafa saldırarak ani bir hamleyle, önceden haber vermeksizin ondan bir şey alır koparır. Agresif taraf, gelişigüzel saldırmamaktadır, o, bu saldırıyı karşı taraf hakkında yapmış olduğu çok ciddi bir değerlendirmeye dayanarak yapmaktadır. O, pasif tarafın bir nevi muhafazakârlığına –bunu siyasal anlamda söylemiyorum, tutumsal anlamda söylüyorum- güvenmektedir, bir tepki veremeyeceğine güvenmektedir. Pasif taraf, kaybedecek çok şeyi olduğunu düşünmektedir. Agresif taraf da bunu bilmektedir. Kaybedecek çok şeyi olduğunu düşündüğü için pasif taraf, ondan bir parça aldığınızda zaman buna reaksiyon göstermemeyi tercih edecektir. Agresif taraf, pasif tarafın bu tutumunu bilmekte ve bu çerçevede kendisine bir hareket belirlemektedir.

Saldırgan taraf, bir hamle yapar ve çok ani bir hamleyle pasif tarafın elinden bir şeylerini alır ve böylece yeni bir statüko oluşturur. Pasif taraf, elindeki bir birimini kaybetmesine karşılık, agresif tarafın elindeki birimler ise artmıştır. Aradan bir zaman geçer. Sonra tekrar ani bir hamleyle agresif taraf, pasif tarafın elinden bir şey daha alır. Bu böyle sürüp gider. Her seferinde pasif taraf, sadece kendi kendine hayıflanmakla yetinmektedir: 'Yine saldırdı, yine benden bir şeyler aldı!'. Bu saldırılardan sonra meydana gelen oldu-bitti durumları hakkında pasif taraf şu şekilde bir düşünce geliştirmektedir: Eğer saldırganı karşı bir mücadele verirsem, onunla açık bir çarpışmaya girişirsem ve açıktan açığa onunla bir çatışma yaşarsam elimdekinin tümünü kaybedebilirim. Pasif tarafın kafasından geçenler bunlardır. O, hiçbir şekilde risk almamaktadır. Bir anlamda o, kendisini saldırganının merhametine terk etmiştir.

Bir süre sonra denge değişmiştir ve her şey için artık çok geçtir. Saldırgan taraf, pasif tarafın elinde olan her şeyin çoğunu almıştır ve pasif tarafın elinde artık çok az şey kalmıştır. Ve agresif taraf bir hamle daha yapar. Rakibinin elinden bir şey daha alır. Pasif taraf bu sefer şöyle düşünmeye başlar: 'Elimde bir sürü şey vardı, bunlar alınırken hiç sesimi çıkartamadım, şimdi çok az şeyim kaldı, bunlar için de mücadele etmemin anlamı yok.' En sonunda bu mücadele, pasif tarafın elindeki her şeyi kaybetmesi noktasına kadar devam eder.

Türkiye'de uygulanan politika bir *fait accompli* stratejisidir. Gayr-i Müslim azınlıklara ait vakıf mallarına el konulması ve varlık vergisi uygulamalarına baktığımızda *fait accompli*'nin bütün karakteristik özelliklerini görmek mümkündür.

Otomatik Pilot

Azınlık politikalarını açıklamak için kullanacağım ikinci kavram, *otomatik pilot* terimidir. Türkiye’de sadece azınlık politikalarının değil, belli temel politikaların otomatik pilota bağlandığını düşünüyorum. Bununla ne demek istiyorum? Şunu söylemek istiyorum; hepimiz devlet ve hükümet diye bir ikili ayrımın farkındayız ve belli politikaların “devlet politikası” olduğunu yani gelen hükümetlerin onları değiştiremeyeceğini biliyoruz. Ama ben, Türkiye’de bazı politikaları değiştirmeye ya da onlar üzerinde yeni düzenlemeler yapmaya “derin devlet” dediğiniz birimin dahi gücünün yetmediğine inanıyorum.

Türkiye’de aşılmaz sanılan bir irade var. Bu iradenin birçok şeyi öngördüğü düşünülüyor. Başka bir ifade ile temel politikaların otomatik pilota bağlandığı sorgulanmaz bir şekilde zihinlere mutlak doğrular olarak yerleştirilmiştir. Bundan sonra devlet ve toplum, otomatik pilotta hareket ediyor ve Türkiye’nin otomatik pilotta hareket ettiği konuların başında azınlık politikası gelmektedir. Türkiye’nin otomatige bağlanmış bir azınlık politikası vardır. Örneğin 1923 tarihli “Talimat” ve 1974 tarihli “Tezkereyi” ele alalım. Bu tezkere nedir? Bu tezkere, Rum Patrikhanesinin statüsünü düzenleyen dokümanlardan oluşmaktadır. Dünyada Ortodoksların dinî lideri kabul edilen Rum Patrikhanesi’nin statüsünü Türkiye, iki valilik sirküsüyle düzenlemiştir. Hukukta bunlara ‘*soft documents* (yumuşak hukuk dokümanları)’ denilmektedir.

Teorik olarak, en kolay değiştirilebilecek şeylerin yumuşak hukuk belgeleri olduğu kabul edilir. İstanbul Valiliği, patrikhaneye ilgili olarak birine *talimat*, diğerine *tezkere* denilen iki düzenleyici işlem yapmış. Bunların kanun, kararname, tüzük ya da yönetmelik dahi olmadığını unutmayalım. Teorik olarak baktığımızda, bunlar bir gecede değiştirilebilir. Ama ben iddia ediyorum ki bırakın valiliği, hiçbir hükümet bu dokümanların bir virgülünü dahi değiştiremez. Recep Tayip Erdoğan, Avrupa’ya seslenerek Türkiye’nin Patrikhaneye Ekümeniklik statüsü verilmesi şeklindeki bir sorununun olmadığını, bu sorunun dışarıdakilerin bir sorunu olduğunu söyledi. Bundan sonra Başbakan, hiçbir şekilde bu konuya girmedi. Hükümetin bu konuda bir değişiklik yapabileceğini düşünmüyorum. Bu Türkiye’nin çok ciddi bir politikasıdır. Değiştirilemez nitelikte, otomatik pilota bağlanmış bir politikasıdır.

Bilinçdışı

Ben, Kürt sorunu, Alevilik sorunu, Kıbrıs sorunu Ermeni sorunu ve Azınlıklar gibi temel konularda yürütülen politikaların ve gösterilen tutumların derin ‘bilinç dışı’ kaynakları olduğunu düşünüyorum. Ülkenin temel ve sahici meseleleri konusunda bilinçli ve makûl politikaların üretildiğini ve yürütüldüğünü düşünmüyorum.

Konuyu örnekendirerek açmak istiyorum. Çok yakın zamana kadar Türkiye’deki misyonerlik faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyi’nin değişmeyen gündem maddesiy-

di.Bu konunun Milli Güvenlik Konseyi’nin gündeminde ne işi var şeklinde haklı bir soru hepimizin aklına gelebilir. Bilindiği gibi MGK, askerler ve hükümetin ilgili bakanlarından oluşan bir kuruldur. MGK’nın Türkiye’nin karşı karşıya olduğu tehdit alanlarını tespit etme, bunlarla mücadelenin yöntem ve stratejilerini belirlemek şeklinde bir görevi var. Cumhuriyet sonrası dönemde iki ya da üç bin kişinin Hıristiyan Protestanlığı benimsediği tahmin edilmektedir. İlginç bir şekilde iki ya da üç bin kişinin Hıristiyan olması Milli Güvenlik Kurulu’nun dikkatinden kaçmıyor ve hemen konuyu temel tehdit olarak değerlendirip gündemine alıyor. MGK’nın değerlendirmesine göre, sayıları iki ya da üç bin civarındaki Protestanlar, Türkiye’nin güvenliğini ciddi olarak tehdit etmektedirler.

70 milyonluk nüfusa ve NATO’nun ikinci büyük ordusuna sahip bir devletin Milli Güvenlik Konseyi, oturup çok ciddi bir şekilde Türkiye’de böyle bir tehdit varmış gibi davranabiliyor. Bu tutumun rasyonel ve mantıklı bir açıklaması yoktur. Bu durumu ancak ‘bilinçdışı’ kavramının yardımıyla açıklamak mümkündür. Böyle irrasyonel tutumun arkasında hiçbir makûl gerekçe olmamasına rağmen maalesef önemli sayıda insan, bu bilinç dışı yaklaşımı, Milli Güvenlik Konseyi konuyu böyle ele alıyorsa bir bildiği vardır şeklinde değerlendirebilmektedir.

Ekümeniklik konusu üzerinde de durmak istiyorum. Bütün dünyada Rum Patriği ekümeniklik sıfatını kullanmasına rağmen Türkiye’de kullanamamaktadır. Türkiye’nin ekümeniklik konusuna yapmış olduğu müdahalenin hiçbir gerekçesi bulunmamaktadır. Yirmili ve otuzlu yıllarda Türkiye nüfusunun yüzde yirmi beşi Hıristiyan’dı, bunun da ciddi bir bölümü Rum’dur. Patriğin birtakım siyasî güçlerle donanmasının Türkiye’nin iç siyasî dengelerine bir etkisi olacağını o günkü devlet bürokrasisi düşünmüş olabilir. Günümüzde Rum nüfusunun üç bine indiği bir durumda bile hâlâ Patrikhaneyi tehdit olarak değerlendirmenin hiçbir açıklaması bulunmamaktadır. Patrikhanenin ekümenik sıfatını kullanması konusu, ülke içi mesele olmaktan çıkmış, dış dünyayı ilgilendiren global bir sorun konumuna gelmiş bulunmaktadır.

Patrikhane, ısrarla Türkiye’de kalmak istediğini ifade etmekte ve bu isteğinin tarihsel ve dinî nedenlerini de açıklamaya çalışmaktadır. Patrikhanenin ekümeniklik statüsüne sahip olması için tarihî ve dinî nedenlerden dolayı İstanbul’da kalması çok önemlidir.Ancak sözünü ettiğim o Valilik talimatnamesi ve tezkeresiyle patrikhane köşeye sıkıştırılmış bulunmaktadır.O talimatname ve tezkerede patriğin Türk vatandaşı olması ve Türk vatandaşları arasından seçilmesi hükme bağlanılmıştır. Üç bin Rum’un arasından patrik seçmenin ne kadar zor hatta imkânsız olduğu gerçeği ise kasıtlı bir şekilde görmezlikten gelinmektedir. Ayrıca Heybeliada Ruhban Okulu’nun devlet tarafından kapatıldığı unutulmamalıdır. Aslında Türkiye, kademele bir şekilde Patrikhane kurumunun yok oluşunu hazırlayan bir politika uygulamaktadır.

Patrikhanenin ekümenik sıfatını kullanması Ortodoks dünyası açısından hayati önem arz etmektedir. Uygulanan devlet politikaları, Patrikhanenin İstanbul'da kalmasını imkânsız hâle getirmesi durumunda doğal olarak patrikhane Türkiye dışına çıkacaktır. Böyle bir durumda Ortodoks dünyasının manevî liderliğinin Rus Ortodokslarının yani Moskova Patriğinin eline geçeceği unutulmamalıdır. Böyle bir durumdan Türkiye'nin elde etmek istediği çıkar nedir? Patrikhaneyi yurtdışına çıkarmanın hiçbir makûl izahı olmadığı gibi uluslar arası ilişkiler açısından Rusya'nın dinî açıdan Ortodoks dünyanın lideri konumuna gelmesi de Türkiye'nin çıkarına değildir. Ortodoks cemaatini bütünüyle yok edecek, Patrikhaneyi İstanbul'dan gönderecek bir politikada Türkiye'nin ısrar ve inatla diretmesini, "bilinç dışı" mefhumu olmaksızın izah etmek mümkün değildir. Bu tutum ve tavır, Türkiye'nin kendi tarihiyle yüzleşmemesinin, politikalarını akılcı bir "ulusal çıkar" kavramı üzerine değil de, kökenleri tamamen bilinç dışında kalmış anlamsız korkular üzerine inşa etmesinin doğrudan bir sonucudur.

İttihatçı Süreklilik

"İttihatçılık" kavramı günümüzde önemli bir kavram olmaya başladı. Benim şöyle bir düşüncem var. İttihatçı damar bazen güçlenmesine bazen zayıflamasına rağmen, İttihatçılık Türkiye'nin son yüzyılına damgasını sürekli ve kurumsal bir şekilde vurmaya başarmıştır. Derin devlet dediğimiz şey, İttihatçı sürekliliğin ve kurumsallaşmasının tezahürüdür. Ergenekon dediğimiz şey budur. Zulüm'de eşitlik prensibinin kaynağını oluşturan otoriter baba figürü budur.

Aslında hepsinin birleştiği alanlar var. Bir örnek vermek istiyorum. Tarih bizde unutulmuş bir şeydir. Mazide kalmış bir şeydir. Ama öbür yandan bizim devletli taifesi, tarihi hiç unutmaz. Sadrazam Ali Paşa caddesi neresidir biliyor musunuz? Ben size söyleyeyim. Fener Rum Patrikhanesinin önündeki sokağın adı, Sadrazam Ali Paşa caddesidir. Peki kimdir bu Sadrazam Ali Paşa? Sadrazam Ali Paşa, Patrik Gregorios'u patrikhanenin giriş kapısının önünde asan adamdır. Sen gidip Patriği asan adamın ismini Patrikhanenin önündeki sokağa vereceksin, sonra da, efendim bunlar patrikhanenin orta kapısını açmıyorlar, bu kin kapısıdır diyerek yaptığını meşru ve masum göstereceksin. Sadık Ahmet öldüğü zaman Eyüp belediye meclisine bir önerge geliyor, diyorlar ki, bu sokağın adını değiştirip Sadık Ahmet caddesi yapalım. Dönemin belediye başkanı gelip de, Sadrazam Ali Paşa isminin koyulmasının ardında yatan "tarihsel hikmeti" açıklayınca önerge hemen geri çekiliyor. Bu nedir? İşte bu İttihatçı zihniyettir. Talat Paşa'nın isminin verildiği cadde ve bulvar sayısını tahmin bile edemiyorum. Herhâlde Talat Paşa'nın kim olduğu herkesin malûmudur.

Bana sorarsanız, Santora, Dink ve Malatya cinayetleri de bu İttihatçı kafanın ürünüdür. Sahnenin önündeki tetikçi güruhunu geçip olayların ve ilişkilerin derinlerine

inecek olursanız bu İttihatçı mantığın ve yapının gözlerinizin içine baktığını görürsünüz. Bu gün hâlâ bu cinayetlerin anlamını tam olarak idrak edemedik. Gelecekte tüm bu cinayetlerin de İttihatçı sürekliliğin bir ürünü olarak değerlendirileceğini, bu olayların, 1915 tehciri ile başlayan Varlık Vergisi, 6-7 olayları ile devam eden sürecin iki binli yıllardaki halkaları olarak okunacağını düşünüyorum.

Sonuç

Azınlıklar söz konusu olduğunda İttihatçı mantığın fevkalade diri bir biçimde yaşadığını söyleyebilirim. Yukarıda belirttiğim tüm unsurları bir araya getirdiğimde, ben Türkiye'nin azınlık politikasını şu şekilde tanımlıyorum: "Devlet içindeki *ittihatçı* birimlerin yönettiği, toplum içindeki desteğini kolektif hafıza kaybından alan, *fait accompli* stratejisini temel almış, otomatik pilota bağlanmış bir *buharlaştırma politikasıdır*." Türkiye'nin azınlık politikası maalesef budur.